

Futekov R. (2002), *Dohodi, zhiznen standart i socialno podpomagane v Balgaria (Dochód, poziom życia i zabezpieczenie społeczne w Bułgarii)*, „Statistika”, tom LIV, nr 4, s. 66–73.

Hristov H. (2001), *Problemi na socialnoto podpomagane i socialnite usluzi na licata i semeistvata v obshtinite, (Problemy zabezpieczenia społecznego i usług społecznych dla jednostek i rodzin w miastach)*, Publications of the University of National and World Economy, UNSS, Sofia, s. 113–132.

Ignatova E. (2005), *Theoretical approaches on the social stratification in Bulgaria*, niepublikowany raport.

Joint Report on Social Protection and Social Inclusion (2007), European Commission working document, Supporting document SEC(2007)329, [dostęp 3.10.2007], dostępny w Internecie: <http://ec.europa.eu/employment_social/social_inclusion/docs/2007/joint_report/sec_2007_329_en.pdf>.

Learning for Tomorrow's World. First Results from PISA 2003 (2004), OECD, [dostęp 12.10.2007], dostępny w Internecie: <<http://www.oecd.org/dataoecd/1/60/34002216.pdf>>.

Leibfried S. (1992), *Towards a European Welfare State? On Integrating Poverty Regimes into the European Community*, w: Z. Ferge, J.E. Kolberg (red.), *Social Policy in a Changing Europe*, Frankfurt: Campus Verlag.

Muffels R., Tsakoglou P., Mayes D. (2002), *Social Exclusion in European Welfare States*, Cheltenham: Edward Elgar.

Social protection in the 13 candidate countries. A comparative analysis (2004), European Commission, Directorate-General for Employment, [dostęp 3.10.2007], dostępny w Internecie: <http://ec.europa.eu/employment_social/publications/2004/ke5103649_en.pdf>.

The social situation in the European Union, (2004), European Commission, DG Employment and Social Affairs.

SUMMARY

The article presents macrosocial phenomena determining the scale and extent of inheritance of social inequalities in countries participating in the PROFIT project. Key structural factors considered are: socio-economic standing of the country, patterns of poverty, composition of social problems and social welfare regime existing in a given country.

MEZOSPOŁECZNE DETERMINANTY DZIEDZICZENIA NIERÓWNOŚCI SPOŁECZNYCH. ANALIZA PORÓWNAWCZA ZASOBÓW W BADANYCH MIASTACH

Tomasz Drabowicz
Wojciech Woźniak
Instytut Socjologii, Uniwersytet Łódzki

WPROWADZENIE

Artykuł ukazuje zasoby badanych społeczności lokalnych, ich problemy i ograniczenia, z jakimi się borykają. Poszukujemy w nim odpowiedzi na pytania: jakie są mezospołeczne determinanty dziedziczenia nierówności społecznych oraz jak lokalni aktorzy postrzegają dziedziczenie nierówności, jego rozmiary i możliwości przeciwdziałania temu zjawisku. Celem artykułu jest zaprezentowanie lokalnego kontekstu, w którym ma miejsce transmisja nierówności. Tekst powstał na podstawie dwóch rodzajów materiałów empirycznych. Pierwszy z nich to źródła zastane – oficjalne i publicznie dostępne informacje oraz dane dotyczące sytuacji społeczno-ekonomicznej badanych miast zbierane przez zespoły badawcze w poszczególnych krajach. W celu zapewnienia porównywalności opisów badanych miast, lista poszukiwanych informacji miała zstandardyzowaną formę. Drugi rodzaj materiałów to informacje uzyskane w trakcie wywiadów grupowych z aktorami lokalnej sceny, tymi, którzy tworzą i wcielają w życie politykę społeczną.

Struktura tekstu jest następująca. W pierwszej sekcji jest mowa o znaczeniu lokalnego szczebla zarządzania w przeciwdziałaniu transmisji nierówności i biedy. W kolejnym fragmencie prezentujemy opisy sytuacji społeczno-ekonomicznej miast, a następnie rozumienie dziedziczenia i opinie o środkach zaradczych stosowanych na poziomie lokalnym formułowane przez uczestników wywiadów grupowych.

LOKALNA SAMORZĄDNOŚĆ – TRANSMISJA/WALKA Z DZIEDZICZENIEM NIERÓWNOŚCI

Zanim przedstawimy charakterystykę i specyfikę poszczególnych miast, ich potencjał w zakresie zwalczania dziedziczenia nierówności społecznych oraz analizę wyników wywiadów fokusowych, warto jest zastanowić się nad pytaniem, dla czego tak ważnym, z punktu widzenia poznawczych i aplikacyjnych celów projektu, jest poznanie opinii twórców i realizatorów polityki społecznej na poziomie lokalnym, dotyczących obecnych problemów społecznych oraz możliwości ich rozwiązywania?

W ostatnich latach nastąpiła redefinicja tradycyjnej roli i zadań państwa narodowego, do czego znacząco przyczyniły się procesy decentralizacji, globalizacji i liberalizacji międzynarodowego handlu oraz rynków finansowych. Niektórzy autorzy określają te różnorodne procesy wspólnym mianem – jako przejście od społeczeństwa „przemysłowego” czy „masowego” do społeczeństwa sieci (Castells 2001a, 2001b, 2004; van Dijk 1999). Przyjmuje się, że charakteryzuje je: *Pluralizm zarówno organizacyjny, jak i sprawowania rządów, który nie był znany wcześniej; debata lat 80. charakteryzowała się dychotomicznym ujmowaniem kwestii zarządzania – „rynek” czy „państwo”. Poza prawem, władzą i pieniędzmi – klasycznymi środkami umożliwiającymi sprawowanie władzy są przepływ informacji, kompetencje komunikacyjne, nakierowanie na wspólne rozwiązywanie problemów przez aktorów społecznych na różnych arenach politycznych, jak i umiejętność organizacji ciągłego doskonalenia i uczenia się społeczności. Te elementy zarządzania potencjałem społeczeństw zyskują coraz większe znaczenie* (Messner 1997, iv).

W zmieniających się warunkach, państwo *nie może mieć monopolu na posiadanie zasobów czy wiedzy eksperckiej. Musi działać w pluralistycznym otoczeniu współzależnych instytucji: publicznych, prywatnych i dobrowolnych. Rząd musi wprowadzać nowe narzędzia i techniki, aby sprawnie kierować, sterować i wpływać, a jednocześnie zachować rolę nadrzędnego poziomu sprawowania władzy „meta zarządzanie”* (Newman 2004, s. 71). Państwo coraz bardziej koncentruje się na „sterowaniu” (kierowaniu, kształtowaniu, przewodzeniu), zmniejszając zakres swoich interwencji na poziomie operacyjnym (Newman 2004, s. 73), co powoduje, że wzrasta znaczenie zarówno władz niższych szczebli administracji, jak i prywatnych czy pozarządowych aktorów na poziomie lokalnym. Ich rola w projektowaniu i wdrażaniu zmian w różnych obszarach polityki (również tych nakierowanych na przeciwdziałanie dziedziczeniu niskiego statusu i biedy) rośnie, co jest zgodne z polityką Unii Europejskiej.

Efektywny system przeciwdziałania dziedziczeniu nierówności społecznych powinien być oparty na partnerstwie sektora publicznego i prywatnego. Konieczna jest również współpraca wewnątrz

sektora publicznego, a także pomiędzy sektorem publicznym i porządkowym. Potrzeba takiej formy zarządzania została dostrzeżona przez Unię Europejską, która przyjęła tak zwaną otwartą metodę koordynacji (<http://eucenter.wisc.edu/OMC/index.htm>), m.in. w kwestii inkluzji społecznej. Uaktywnienie wszystkich znaczących aktorów społecznych, adresatów polityki społecznej, społeczeństwa obywatelskiego oraz lokalnych i regionalnych władz, jest jednym z czterech podstawowych celów procesu inkluzji społecznej (Zeitlin 2005, s. 225–226). Dlatego też sposób, w jaki aktorzy lokalni definiują problemy społeczne w swojej gminie, jak postrzegają problem dziedziczenia nierówności społecznych oraz grupy zagrożone transmisją niskiego statusu w społeczności lokalnej ma znaczący wpływ na formułowane przez nich odpowiedzi polityki społecznej.

Innymi słowy, społeczno-ekonomiczne i polityczne otoczenie lokalne, mentalność aktorów lokalnych w znacznym stopniu wpływa na sposób projektowania i wdrażania środków z zakresu polityki społecznej nakierowanych na przeciwdziałanie dziedziczeniu nierówności społecznych. Według zespołów badawczych zogniskowane wywiady grupowe były najlepszą metodą, aby uzyskać pogłębiony wgląd w opinie i sposób konceptualizacji problemu przez aktorów lokalnych.

DOBÓR MIAST

Zespoły badawcze w każdym z krajów wybrały jedno miasto średniej wielkości (35–80 tys. mieszkańców), które stanowi centrum administracyjne w regionie, a także posiada odpowiednią infrastrukturę, aby zapewnić szereg usług z zakresu polityki społecznej, jak np.: urząd pracy, instytucje działające w zakresie pomocy społecznej, edukacji, opieki zdrowotnej etc. Równie ważnym kryterium doboru była relatywna deprywacja miasta, to jest występowanie w mieście problemów społecznych, takich jak: bezrobocie, bieda etc. w większej skali niż innych miastach podobnej wielkości w kraju.

Selekcja miasta obarczonego problemami społecznymi stanowiła duże wyzwanie dla zespołów badawczych. Pomimo unifikacji wielu danych i wskaźników statystycznych na poziomie UE i krajów członkowskich, dane statystyczne dostępne na poziomie lokalnym często są niewystarczające i nieporównywalne. Dane agregowane są na poziomie odpowiadającym polskim powiatom, co utrudnia porównywanie wskaźników społecznych na poziomie gmin. W związku z tym krajowe zespoły badawcze musiały wykorzystywać różne źródła informacji, aby uzasadnić dokonany wybór. Miasta wybrane do badań prezentuje tab. 1.

Tabela 1. *Miasta objęte badaniem*

Kraj	Miasto	Populacja w tys.	Stopa bezrobocia w %	Udział mniejszości etnicznych w populacji (w %)
Polska	Tomaszów Mazowiecki	67 218	23,9	poniżej 1,0
Bulgaria	Pernik	81 674	8,8	10,0
Niemcy	Giessen	72 519	10,9	13,3
Estonia	Pärnu	43 528	4,3	25,0
Finlandia	Pori	76 144	14,7	1,3
Włochy	Rovigo	50 883	6,4	3,8
Litwa	Jonava	34 800	6,8	13,8
W. Brytania	Loughborough	55 492	4,9	10,8

Źródło: dane dostarczone przez partnerów projektu dla 2005 r.

Wszystkie miasta średniej wielkości celowo dobrane na potrzeby badania w ramach projektu PROFIT, w minionych 2–3 dekadach podlegały procesowi masowej dezindustrializacji. Proces ten w przypadku krajów zachodnich (Loughborough, Pori) rozpoczął się w latach 70., w krajach postsocjalistycznych pojawił się zaś w latach 90. jako jeden z kluczowych rezultatów transformacji systemowej ich gospodarek narodowych.

Miasta te podlegają również różnym przemianom wynikającym z narodowej, regionalnej i lokalnej specyfiki, są również zróżnicowane ze względu na rozmaity poziom decentralizacji politycznej i admi-

nistracyjnej oraz nierównomierną delegację kompetencji z wyższego szczebla władzy publicznej na poziom samorządów. Wszystkie miasta, w których realizowano badania są jednak wyposażone w zestaw instytucji odpowiedzialnych za kreowanie i wdrażanie na szczeblu lokalnym strategii i działań w zakresie polityki społecznej.

Bulgaria – Pernik

Bułgarski zespół badawczy wybrał miasto Pernik, które w pełni odpowiadało wcześniej ustalonym kryteriom. Miasto to znajduje się w zachodniej części Bułgarii, w odległości około 30 km od Sofii, jest administracyjnym centrum dystryktu o tej samej nazwie (Ignatova 2006). Zamieszkiwane jest przez 80 tys. osób. Po drugiej wojnie światowej Pernik był wiodącym centrum przemysłowym z dobrze rozwiniętym przemysłem metalurgicznym, wydobywczym, chemicznym, budowlanym oraz maszynowym. Ekonomiczne oraz polityczne reformy przełomu lat 80. oraz 90. zmieniły Pernik z wysoko zindustrializowanego rejonu cierpiącego na permanentny deficyt siły roboczej w region doświadczony głęboką gospodarczą recesją, skutkującą przede wszystkim kryzysem na rynku pracy. Restrukturyzacja przemysłu doprowadziła do pojawienia się w mieście i regionie poważnych problemów: długotrwałego bezrobocia i masowej pauperyzacji dużych grup społecznych. U podstaw tego zjawiska leży, jak twierdzą członkowie bułgarskiego zespołu badawczego, fakt wątpliwej w sensie prawnym i ekonomicznym prywatyzacji, a także przemian całej bułgarskiej gospodarki, szczególnie w kontekście jej adaptacji do globalnych trendów i wyzwań związanych z członkostwem w Unii Europejskiej.

Niemcy – Giessen

Giessen położone jest w federalnym kraju Hesji, jest stolicą okręgu (district) Giessen oraz administracyjnego regionu Giessen. Populacja to około 71 tys. mieszkańców oraz około 22 tys. napływowych studentów. Jest to jedno z najbardziej dotkniętych biedą miast w Hesji. Szczególnie osoby bezrobotne, samotni rodzice, imigranci oraz rodziny wielodzietne są zagrożone ubóstwem. W Giessen znajdują się cztery dzielnice o szczególnej koncentracji osób wykluczonych lub zagrożonych wykluczeniem społecznym. Jedna trzecia wszystkich rodzin w Giessen to rodziny monoparentalne, w większości takie, w których dzieci wychowywane są przez samotne matki. Ten wskaźnik znacznie przekracza średnią dla całych Niemiec. Również znacznie przewyższa średnią udział imigrantów w strukturze ludności, który przekracza 13,5%. Są to imigranci należący do 148 nacji grup etnicznych i narodowości; większość z nich – ponad jedna czwarta to osoby pochodzenia tureckiego. Liczba długotrwale bezrobotnych zwiększyła się o 6% w ciągu 2006 r. i osiągnęła poziom 19 500 osób w okręgu Giessen (Eissel, Ludwig 2006).

Estonia – Pärnu

Zespół badawczy z uniwersytetu w Tartu miał szczególne trudności w doborze miasta, które spełniłoby wspólnie ustalone kryteria. W Estonii znajduje się zaledwie 5 miast o populacji większej niż 40 tys. mieszkańców. Największe miasto to stolica Tallin, zamieszkiwana przez 401 tys. osób. Drugie co do wielkości miasto to Tartu, kulturalne i gospodarcze centrum południowej Estonii z około 100 tys. mieszkańców. Jedyne spośród miast o odpowiedniej do badawczych potrzeb liczbie ludności, w których występuje znaczna koncentracja problemów społecznych, to Kohtla-Järve i Narva. Jednak, wedle estońskich badaczy, ze względu na znaczną koncentrację ludności rosyjskiej (w pierwszym z nich co piąty mieszkaniec to Estończyk; w drugim udział etnicznych Estończyków wynosi zaledwie 5%) oraz związaną z tym specyficzną strukturalno-gospodarczą sytuację w tych miastach, trudno je uznać za miasta typowo estońskie. W związku z tym, podjęto decyzję, by badania w ramach projektu PROFIT przeprowadzić w Pärnu. Miasto to, ułożone na wybrzeżu Bałtyku, jest zamieszkiwane przez

44 tys. ludzi; stanowi centrum turystyczne z rozwijającym się ekologicznym przemysłem.

Pärnu nie może być uznane za miasto o szczególnie wysokim poziomie deprywacji społecznej. Poziom bezrobocia jest tu prawie dwukrotnie niższy niż średnia krajowa (1,8% wobec 3,2%). Również skala pauperyzacji jest niższa niż w całym kraju. Dochody ludności w Pärnu są zaś porównywalne z dochodami mieszkańców Tallina i Tartu. Trzy czwarte populacji tego miasta to Estończycy, 15% to Rosjanie, a co dziesiąty mieszkaniec przynależy do innej grupy etnicznej (Kasearu, Trumf 2006).

Finlandia – Pori

Fiński etap badań w ramach projektu PROFIT przeprowadzono w Pori, mieście usytuowanym na zachodnim wybrzeżu Finlandii. Pori to dziesiąte, pod względem wielkości, miasto Finlandii, główne miasto regionu Satakunta. W 2004 r. było zamieszkane przez 76 152 osoby. Przed gospodarczą restrukturyzacją lat 70. Pori było jednym z najbardziej zindustrializowanych miast w kraju. Obecnie, około 21% siły roboczej w Pori jest zatrudnione w sektorze wytwórczym (wliczając w to górnictwo, przemysł energetyczny oraz wodociągowy), co stanowi nieznacznie więcej niż udział sektora usług (w tym zdrowotnych i społecznych), który wynosi 18% (Näymanen 2006). W ostatnich latach wskaźnik bezrobocia w mieście wynosił około 15%–18% i był znacznie wyższy niż średnia krajowa (8%–10%). Pori nie należy do najbardziej upośledzonych rejonów Finlandii. Ze względu na długą historię względnie wysokiego poziomu bezrobocia, często było terenem wielu projektów skierowanych na poprawę szans życiowych osób bezrobotnych, w szczególności młodych bezrobotnych, i również ze względu na te doświadczenia stanowił obiecujący teren badań.

Włochy – Rovigo

Rovigo to miasto średniej wielkości o populacji około 50 tys. ludności, znajdujące się w północno-wschodnich Włoszech. Miasto leży w bogatym i dobrze rozwiniętym regionie Veneto, jednak szczególnie na jego tle jest ekonomicznie i społecznie upośledzone, co związane jest z kryzysem gospodarczym, który dotknął Włochy w 2001 r. Z tego względu było jednym z pięciu miast w północnych Włoszech uczestniczącym w eksperymentalnym i innowacyjnym projekcie pt. *Minimalny dochód na stażu*. Wskaźnik bezrobocia dla Rovigo to 6,4%, podczas gdy w Regionie Veneto wynosi 4,1%. W Rovigo szczególnie narażone na bezrobocie są kobiety (wśród nich stopa bezrobocia wynosi 8,9% oraz ludzie młodzi, z których 22% nie ma pracy, co stanowi dwukrotnie większy udział niż w całym Veneto).

Litwa – Jonava

Jonava została wybrana jako teren badawczy w projekcie PROFIT zgodnie z ustalonymi kryteriami. Jest to miasto średniej wielkości, zamieszkane przez niespełna 35 tys. ludzi, znajdujące się w centralnym rejonie Litwy. Populacja jest tu dość homogeniczna etnicznie: 86% to Litwini, niespełna 1,5% Polacy, żadna inna mniejszość nie ma ponadprocentowego udziału w strukturze populacji. Od czasów Związku Radzieckiego Jonava jest typowym miastem przemysłowym. Największy udział osób zatrudnionych pracuje w sektorze przemysłowym – 27,8%, następnie w edukacji, branży budowlanej oraz handlu. Znajdująca się w Jonawie fabryka „AB Achema” jest największym w krajach bałtyckich producentem nawozów azotowych, firma ta odgrywa kluczową rolę w gospodarce miasta, ma wpływ na jego rozwój, także społeczny i demograficzny. Wzrost liczby pracowników dobrze wykwalifikowanych kosztem robotników niewykwalifikowanych w mieście jest ilustracją pozytywnej przemiany na rynku pracy, podobnie wskaźnik bezrobocia wynoszący 6,8%, który jest ponad dwukrotnie niższy niż w 2002 r., gdy wynosił prawie 20%.

Wielka Brytania – Loughborough

Loughborough jest głównym miastem okręgu (*borough*) Charnwood znajdującego się w hrabstwie Leicestershire w środkowej Anglii. Jego liczba mieszkańców – 57 tys., rośnie w okresie roku akademickiego o 15 tys. w związku z napływem studentów spoza miasta. W 2001 r. odsetek mniejszości etnicznych wynosił 13,4%, jednocześnie znaczny napływ imigrantów ze wschodniej Europy w kolejnych latach znacząco zwiększył ten udział, brak jednak szczegółowych danych na temat skali tego zjawiska.

Do lat 80. gospodarka miasta oraz rynek pracy zdominowane były przez obecność przemysłu tekstylnego (głównie wyroby dziane i pończosznice), który jednak pod koniec lat 90. praktycznie zniknął. W mieście pozostała jedna duża fabryka (Astra Zeneca, producent parafarmaceutyków) oraz nieliczne warsztaty, a przede wszystkim rozwinięty sektor usług, zdominowany przez uniwersytet w Loughborough, aktualnie największego pracodawcę w regionie. Wpływ uniwersytetu zmienił strukturę lokalnego rynku pracy. Zwiększyła się liczba wysoko kwalifikowanych pracowników, głównie w sektorze usług, kosztem nisko kwalifikowanych zawodów robotniczych, co jest adekwatne do przemian zachodzących we wszystkich zaawansowanych gospodarkach. Dominacja uniwersytetu wpływa z jednej strony na obniżenie stopy bezrobocia (2,3% w połowie 2006 r.), ale z drugiej strony, ogranicza szanse nisko kwalifikowanej siły roboczej, której przedstawiciele zamieszkują w określonych obszarach miasta, w których tworzą się enklawy ubóstwa.

Szczegółowe statystyczne analizy (unikalne w skali Unii Europejskiej, prowadzone na poziomie okręgów wyborczych) wskazują na znaczące zróżnicowanie sytuacji ekonomicznej ludności zamieszkującej poszczególne rejony miasta. Szczególnie narażone na ekonomiczną depryzację są rejony ze znacznym udziałem mniejszości etnicznych w populacji (Kokorou, Leaman 2006).

Polska – Tomaszów Mazowiecki

Tomaszów Mazowiecki znajduje się w województwie łódzkim, w centralnej Polsce. Jest stolicą powiatu tomaszowskiego oraz siedzibą gminy. Aktualnie miasto zamieszkiwane jest przez około 68 tys. osób. Od XIX wieku był to ważny ośrodek przemysłu tekstylnego wchodzący w skład Łódzkiego Okręgu Przemysłowego, niegdyś jednego z największych na świecie skupisk tego przemysłu. Od 1989 r. powiat tomaszowski znajduje się na liście rejonów najmocniej zagrożonych bezrobociem strukturalnym, które w połowie 2005 r. wynosiło prawie 24%. Tomaszów Mazowiecki, podobnie jak cały region, został dotknięty masowym i długotrwałym bezrobociem w wyniku upadku przemysłu tekstylnego (Warzywoda-Kruszyńska i in. 2006).

Tabela 2. Respondenci w badaniach w ramach projektu PROFIT w poszczególnych miastach i państwach

Kraje/miasta objęte badaniem	Wywiady z politykami oraz aktorami społecznymi działającymi na szczeblu centralnym	Wywiady fokusowe z aktorami lokalnymi	Wywiady kwestionariuszowe z młodymi dorosłymi z miast objętych badaniem	Wywiady pogłębione z młodymi dorosłymi z miast objętych badaniem
Polska/ Tomaszów Maz.	15	33	250	30
Bulgaria/Pernik	14	43	250	12
Niemcy/Giessen	13	19	241	15
Estonia/Pärnu	15	20	163	15
Finlandia/Pori	14	19	258	25
Włochy/Rovigo	15	16	252	29
Litwa/Jonava	15	21	134	20
W. Brytania/ Loughborough	11	27	133	15
Razem	112	198	1681	161

Dominująca monokultura produkcji okazała się bardzo niekorzystna dla tego obszaru w sytuacji gwałtownej zmiany gospodarczej – załamania handlu z odbiorcami ze wschodniej Europy i Azji. Wydarzenia te skutkowały głębokimi, strukturalnymi przemianami w sferze społecznej i ekonomicznej, przede wszystkim gwałtowną i masową pauperyzacją znacznej części społeczeństwa oraz narastaniem problemów mieszkaniowych. Kluczowym momentem w historii Tomaszowa była likwidacja fabryki włókien sztucznych „WISTOM”, która w latach 80. zatrudniała około 12 tys. ludzi, co oznacza, że co piąty mieszkaniec Tomaszowa (niezależnie od wieku) był pracownikiem tej firmy. Współcześnie, żadna lokalna firma nie zatrudnia więcej niż tysiąc osób, a wśród trzech największych pracodawców dwaj, to jednostki budżetowe państwa (szpital i jednostka wojskowa).

KONCEPTUALIZACJA PROBLEMU DZIEDZICZENIA NIERÓWNOŚCI SPOŁECZNYCH PRZEZ AKTORÓW LOKALNYCH

W trakcie dyskusji sformulowano wiele istotnych obserwacji i komentarzy dotyczących grup narażonych na ryzyko MDNS oraz czynników sprzyjających/przeciwdziałających zapobieganiu transmisji biedy i niskiego statusu. Wiele uwag i komentarzy było zbieżnych, niezależnie od miejsca pochodzenia i zajmowanego stanowiska uczestników.

Podobieństwa w opiniach respondentów obejmowały:

1) przekonanie, że międzygeneracyjne dziedziczenie nierówności społecznych stanowi wyzwanie zarówno dla społeczności, jak i władz lokalnych. Dziedziczenie nierówności było najczęściej konceptualizowane jako dziedziczenie biedy (deprywacji materialnej);

2) zrozumienie, że międzygeneracyjna transmisja nierówności jest problemem wielowymiarowym, który jest pogłębiany przez czynniki działające na trzech poziomach:

a) makro – podział dochodów w społeczeństwie, ogólna sytuacja ekonomiczna kraju, polityka rynku pracy, system edukacji i polityki socjalnej; w krajach postsocjalistycznych uczestnicy często zwracali uwagę na konsekwencje transformacji społeczno-ekonomicznej;

b) mezo – specyfika miasta i regionu (dezindustrializacja, prywatyzacja);

c) mikro – psychospołeczne cechy jednostek oraz interakcje w małych grupach (określane mianem „kultury biedy”, „patologii społecznej” etc.);

3) grupy narażone na dziedziczenie niskiego statusu i biedy:

a) bezrobotni (szczególnie długoterminowo) – była to najczęściej wskazywana kategoria społeczna (z wyjątkiem Loughborough – UK i Pärnu – EE, w tych miastach stopy bezrobocia są niskie);

b) imigranci i mniejszości etniczne (z wyjątkiem Tomaszowa Mazowieckiego – PL, gdzie udział mniejszości etnicznej w strukturze społecznej miasta jest znikomy);

4) czynniki sprzyjające międzypokoleniowemu dziedziczeniu nierówności społecznych:

a) niski poziom edukacji, niepełnosprawność, wychowywanie się w rodzinie wielodzietnej, lub z jednym rodzicem, rodzinie dysfunkcyjnej, uzależnienie od alkoholu i/lub narkotyków; należy jednak zauważyć, że samotne rodzicielstwo nie zostało wymienione jako czynnik utrwalający biedę i niski status społeczny w Tomaszowie Mazowieckim (PL), ani w Pori (FI); uczestnicy wywiadów grupowych w Pori byli przekonani, że system opieki społecznej w Finlandii działa efektywnie i skutecznie chroni rodziny samotnych rodziców przed biedą i ekskluzją społeczną; w przypadku Tomaszowa Mazowieckiego, nieobecność tego problemu w wypowiedziach badanych może być interpretowana, szczególnie w świetle literatury zajmującej się problemami nierówności płci (Desperak 2005), nie jako wskaźnik braku problemów w tym zakresie, lecz (nie)świadomej marginalizacji potrzeb rodzin samotnych matek przez twórców polityki na różnych poziomach administracji, a także przez instytucje pomocy społecznej w Polsce;

b) trudności młodych ludzi z wejściem na rynek pracy;

5) przekonanie, że wzrasta problem segregacji przestrzennej. W opiniach aktorów lokalnej sceny narasta zjawisko gromadzenia się ludności biednej w dzielnicach, które stają się enklawami biedy (Loughborough – UK, Giessen – DE, Tomaszów Mazowiecki – PL, Pori – FI) lub deprywacją całego miasta – Jonava (LT). Co może prowadzić do wytworzenia się „kultury biedy”: *„Duże miasta „oczyszczają” się z ludzi, którzy mogą być źródłem problemów/zagrożeń dla społeczności. Jonava nie jest wyjątkiem. Rodziny upośledzone społecznie przenoszą się z Kowna do Jonawy, a następnie do Rukli, ponieważ jest ona bliżej Kowna. Są to zwykle rodziny obciążone wieloma problemami społecznymi, często samotnych rodziców, dotknięte bezrobociem. Czują się zmuszone, aby sprzedać swoje mieszkania w Kownie i z wielu powodów przenieść się do Jonawy, ponieważ jest tu relatywnie tanio w porównaniu z innymi dużymi miastami (...). Alkohol i narkotyki są bardzo często przyczyną takich zjawisk, jak: przemoc, nieprzestrzeganie praw dziecka. Powoduje to, że dzieci czują się w takich rodzinach zagrożone. Zwykle brak im motywacji do nauki, do tego, aby ukończyć szkołę, zdobyć wyższy poziom wykształcenia, w końcu nie mają motywacji do pracy.* (pracownik socjalny, cyt. za Pukelis i in. 2006, s. 137).

Uczestnicy wywiadów grupowych w każdym z krajów podzielali opinię, że w ich mieście znajdują się instytucje, które działają na rzecz zapobiegania dziedziczeniu nierówności społecznych:

1) kluczowa rola w zwalczaniu międzygeneracyjnej transmisji biedy i nierówności społecznych przyznawana jest instytucjom edukacyjnym, natomiast organizacje pozarządowe traktowane są jako „dostawcy” takich usług społecznych, jak: zajęcia pozaszkolne, organizacja czasu wolnego, zajęcia kompensacyjne, świetlice etc.;

2) uczestnicy wskazują na pasywne, jak i aktywne działania na rynku pracy (szczególnie szkolenie różnych kategorii bezrobotnych), które powinny być wdrażane poprzez instytucje rynku pracy;

3) w zakresie polityki socjalnej, jako szczególnie ważne dla efektywnego zwalczania dziedziczenia nierówności społecznych, wymienione zostały następujące formy interwencji:

a) działania, których grupą docelową są dzieci; można je podzielić na działania charakteryzujące się:

– podejściem fragmentarycznym, skoncentrowanym na zaspokajaniu potrzeb materialnych,

– podejściem holistycznym, skoncentrowanym na zaspokajaniu potrzeb materialnych, psychologicznych, edukacyjnych i poznawczych;

b) działania, których grupą docelową są dorośli, a głównym celem jest realizacja ich potrzeb; obejmują one:

– wsparcie materialne i finansowe (różne zasiłki),

– grupy wsparcia (np. dla alkoholików).

WNIOSKI

Analiza wywiadów fokusowych oraz zebrane informacje o miastach pozwalają stwierdzić, że proces dezindustrializacji i związane z nim ograniczenie możliwości znalezienia stabilnej, wymagającej niskich lub średnich kwalifikacji pracy to główne czynniki, które przyczyniły się do deprywacji i trudnej sytuacji miast, w których były prowadzone badania (oprócz Pärnu i Rovigo). Upadek przemysłu znacznie ograniczył możliwości dla robotników niewykwalifikowanych i doprowadził do różnych form społecznej ekskluzji (bezrobocia, prekaryzacji, konieczności korzystania z pomocy społecznej), które zostały przekazane następnemu pokoleniu. W gminach, w których mieszkają imigranci oraz mniejszości etniczne, to właśnie te grupy są szczególnie narażone na marginalizację. Warto dodać, że zauważony w badaniach wpływ dezindustrializacji na wzrost skali problemów na poziomie lokalnym znajduje odzwierciedlenie w analizach ilościowych na poziomie makro, które potwierdzają znaczny wpływ dezindustrializacji na wytworzenie nowych napięć społecznych oraz nowych grup wymagających społecznego wsparcia (Castles 2004, s. 108, 115).

Kolejna konkluzja, wynikająca z wywiadów grupowych, związana jest z segregacją przestrzenną – tworzeniem się enklaw biedy. Problem ten był przedmiotem dyskusji w Loughborough (UK), Giesse (DE), Pori (FI), Tomaszowie Mazowieckim (PL), a także Jonavie (LT), gdzie wskazywano na przestrzenną segregację całej miejscowości. Wniosek ten potwierdzają inne badania, które wskazują na istnienie współczesnych mechanizmów segregacji przestrzennej biednych i nie-biednych w różnych społecznościach (Florida 2002, s. 215–248; Castells 2001b, s. 128–152, s. 165–168; Bauman 1998, s. 27–54).

W niektórych gminach migracja staje się bardzo częstym mechanizmem ucieczki z „przestrzennej pułapki biedy”, szczególnie dla młodego pokolenia. Zarówno dane statystyczne, jak i pogłębione wywiady swobodne z młodymi dorosłymi w Jonavie (LT), Perniku (BG) i Tomaszowie Mazowieckim (PL) wskazują, że wyprowadzenie się z miasta (w obrębie kraju, czy za granicę) jest powszechną strategią radzenia sobie z biedą i bezrobociem. Z tego punktu widzenia, rozszerzenie Unii Europejskiej w 2004 r. i sukcesywne otwieranie rynku pracy w państwach członkowskich oceniane jest jako duża szansa dla młodych ludzi. W Rovigo (IT) bardzo popularna jest podobna strategia, która polega na dojeżdżaniu do pracy do bardziej zamożnych części regionu, szczególnie przez mężczyzn (Longo i in. 2006, s. 105). Mimo że polityka otwierania granic wewnątrz UE jest znaczącym środkiem zwalczania bezrobocia na poziomie lokalnym, nie rozwiązuje jednak problemu dziedziczenia nierówności społecznych. Osoby pochodzące z krajów postsocjalistycznych najczęściej przyjmują niewymagające kwalifikacji, niskopłatne posady (dokładnie te same, które przyjęłyby w swoim lokalnym środowisku, gdyby były dostępne) i jest mało prawdopodobne, aby w najbliższej przyszłości doświadczyły mobilności społecznej w górę, mimo mobilności przestrzennej.

Co można zrobić, aby bardziej efektywnie rozwiązać problemy związane z dziedziczeniem niskiego statusu społecznego i biedy na poziomie lokalnym? Wyniki analiz wskazują na konieczność długoterminowego i szczegółowego monitoringu problemów społecznych na poziomie lokalnym, aby efektywnie przeciwdziałać dziedziczeniu nierówności społecznych. Takie szczegółowe dane powinny być dostępne dla wszystkich aktorów sceny lokalnej zaangażowanych w zwalczanie biedy i transmisji nierówności. Przykład brytyjskiej sprawozdawczości statystycznej, która obejmuje bardzo wnikliwe i dokładne dane jest godny naśladowania w innych krajach. Jednakże przykład Wielkiej Brytanii świadczy równocześnie o tym, że nawet możliwość skorzystania z bardzo dokładnych i wartościowych danych nie stanowi gwarancji efektywnych rozwiązań proponowanych przez politykę społeczną. Wiedza musi być połączona z wolą polityczną i właściwą infrastrukturą umożliwiającą zwalczanie problemów społecznych.

Według lokalnych aktorów potrzebny jest wyraźny podział kompetencji między szczebel centralny i lokalny i finansowanie adekwatne do odpowiedzialności. Umożliwi to lepszą współpracę pomiędzy reprezentantami różnych szczebli administracji, jak i różnych sektorów: publicznego, prywatnego i pozarządowego, a także działanie zgodnie z zasadą subsydiarności. Zasada ta dotyczy współdziałania centralnego i lokalnego szczebla administracji, lokalne społeczności nie są obciążone pełną odpowiedzialnością za rozwiązywanie problemów społecznych i nie są pozostawione same sobie, kiedy skala problemów przerasta ich możliwości. Subsidiarność rozumiana we właściwy sposób zakłada, że mogą pojawić się problemy, których rozwiązanie wymaga interwencji, na przykład w formie transferu zasobów finansowych – z wyższych szczebli administracji.

Należy podkreślić fakt, że uczestnicy wywiadów we wszystkich miastach uważają inwestowanie w lokalną infrastrukturę społeczną (jak na przykład przedszkola) w dzielnicach dotkniętych problemami społecznymi za efektywną strategię przeciwdziałania międzygeneracyjnemu dziedziczeniu nierówności społecznych. Można stwierdzić, że aktorzy lokalni w miastach

biorących udział w badaniu, są pozytywnie nastawieni do polityki nakierowanej na wczesną interwencję, która, według autorów zajmujących się rozwojem dzieci, jest najbardziej efektywnym sposobem, aby „wyciągnąć” je z biedy (Farah et al. 2005; Walters 2007).

LITERATURA

- Bauman Z. (1998), *Globalization: the human consequences*, New York: Columbia University Press.
- Castells M. (2000a), *The Rise of the Network Society*, Oxford: Blackwell, ISBN 9780631221401.
- Castells M. (2000b), *End of Millennium*, Blackwell, Oxford, ISBN 9780631221395.
- Castells M. (2004), *Informationalism, Networks, and the Network Society: A Theoretical Blueprint*, w: M. Castells (red.), *The Network Society. A Cross-cultural Perspective*, Cheltenham-Northampton: Edward Elgar.
- Castles F. G. (2004), *The Future of the Welfare State. Crisis Myths and Crisis Realities*, Oxford: Oxford University Press.
- Desperak I. (2005), *Feminizacja biedy*, w: J. Kochanowski (red.), *Oblicza przemian. Społeczne, gospodarcze i polityczne aspekty polskiej transformacji*, Kraków: Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Zarządzania i Bankowości.
- van Dijk J. (1999), *The Network Society. Social Aspects of New Media*, London, Thousand Oaks, CA: Sage.
- Eissel D., Ludwig C. (2006), *On policy responses overcoming inequalities in Giessen*, „European Studies on Inequalities and Social Cohesion”, Łódź University Press, vol. 3–4, s. 91–104.
- Farah M.J., Noble K.G., Hurt H. (2005), *Poverty, privilege and brain development: Empirical findings and ethical implications*, w: J. Illes (red.), *Neuroethics in the 21st Century*, New York: Oxford University Press, [dostęp 18.08.2007], dostępny w Internecie: <http://www.psych.upenn.edu/~mfarah/farah_SES_05.pdf>.
- Florida R. (2002), *The Rise of the Creative Class: And How It's Transforming Work, Leisure, Community and Everyday Life*, New York: Basic Books.
- Ignatova E. (2006), *On policy responses overcoming the transmission of inequalities in Pernik*, „European Studies on Inequalities and Social Cohesion”, Łódź University Press, vol. 3–4, s. 19–36.
- Kasearu K., Trumm A. (2006), *Local policy responses for reducing risks on inheritance of inequalities in Pärnu*, „European Studies on Inequalities and Social Cohesion”, Łódź University Press, vol. 3–4, s. 37–66.
- Kokoroskou C., Leaman J. (2006), *On policy responses overcoming the transmission of inequalities in Loughborough*, „European Studies on Inequalities and Social Cohesion”, Łódź University Press, vol. 3–4, s. 189–215.
- Longo V., Sacchetto D., Vianello F. (2006), *Rovigo: Between community and market*, „European Studies on Inequalities and Social Cohesion”, Łódź University Press, vol. 3–4, s. 105–130.
- Messner D. (1997), *The Network Society: Economic Development and International Competitiveness as Problems of Social Governance*, London: Frank Cass and Berlin: German Development Institute.
- Naumanen P. (2006), *Care and guidance from the cradle to the grave: On policy responses overcoming the transmission of inequalities in Pori*, „European Studies on Inequalities and Social Cohesion”, Łódź University Press, vol. 3–4, s. 67–90.
- Newman J. (2004), *Modernizing the State: A New Style of Governance?*, w: J. Lewis, R. Surender (red.), *Welfare State Change. Towards a Third Way?*, Oxford: Oxford University Press.
- Pukelis K., Juraite K., Maciulskytė S., Mikutaviciene I. (2006), *Perception of intergenerational inheritance of inequality at the local level in Lithuania: Jonava city case*, „European Studies on Inequalities and Social Cohesion”, Łódź University Press, vol. 3–4, s. 67–90.
- Walters L.H. (2007), *Intergenerational Inheritance of Poverty: Bad News for Children, Challenge for Policy*, „Przegląd Socjologiczny”, artykuł złożony do druku.
- Warzywoda-Kruszyńska W., Rokicka E., Rek M., Drabowicz P., Woźniak W., Petelewicz M., Rokicka A., Kruszyński K. (2006), *On policy responses overcoming the transmission of inequalities in Loughborough*, „European Studies on Inequalities and Social Cohesion”, Łódź University Press, vol. 3–4, s. 143–188.
- Zeitlin J. (2005), *Social Europe and Experimental Governance: Towards a New Constitutional Compromise?*, w: G. de Búrca (red.), *EU Law and the Welfare State. In Search of Solidarity*, Oxford: Oxford University Press.